

Geleneksel Bahçe ve Mimari Üslubun Ortaya Çıkışında Doğal Faktörlerin Rolü: İran Örneği

Hande Sanem ÇINAR¹, Reyhan ERDOĞAN²

¹ İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Orman Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, İSTANBUL

² Akdeniz Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, ANTALYA

Öz

Geleneksel yerleşimlere bakıldığında, insanların yaşadıkları yörenin, ağırlıklı olarak doğal faktörler ile biçimlenmesiyle oluştuğu görülmektedir. Geleneksel yerleşimlerin oluşumunda farklı bölgelerde yaşayan ve kendi kültürlerini oluşturmuş toplumların dini, felsefi, politik çeşitlilikleri ile doğal kaynakları sanat ve ideolojiyle buluşturması da bir diğer önemli etmenlerdir. İran bahçe ve mimarisinin gelişimini, bu bahçe sanatının İslami düşüncenin özünden çıktığı da göz önünde bulundurulduğunda, yaşam için arzu edilen ideal şartların, cenneti ve ebediyeti temsil eden mekânların bir aynası olduğu görülebilmektedir. Fakat tarihi süreç içerisinde, etkilendikleri akımlarla beraber coğrafi bölge özelliklerinin farklılıkları kentsel dokudan, bahçe planlarına ve bina ölçeğine kadar değişimlere neden olmuştur.

Bu çalışmada İran'ın tarihi gelişim süreci içerisinde mimari yapı ve çevresinin doğal faktörlere göre bahçe ve mimari üsluplardaki gelişim ve değişim tipolojileri analiz edilmiştir. Sonuç olarak, İran geleneksel bahçeleri ve mimari yapıları içinde bulunduğu coğrafyanın kendine has koşullarının değerlendirilerek oluşturulduğu görülmektedir. İran bahçelerinde bahçenin tüm unsurları, bitkisel alanlarla uygun bir bağlam sağlamak için birlikte çalışmaktadırlar. Bahçede yer alan ağaç ve çiçekli bitkilerin, tasarımcının tasarladığı fonksiyonel alanların paralelinde yer aldığı ve su ögesinden sonra, ağaçlar bahçede anlamlar ve semiyoloji açısından ikinci en önemli rolü taşımaktadır. İran'da doğallığın öncelikli olduğu tasarımların yapılması, yapılan mimari tasarımın bir üslup olarak gelenekselleşmesine olanak tanımıştır.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel yerleşmeler, bahçe, mimari, üslup, İran

The Role of Natural Factors in the Emergence of Traditional Garden and Architectural Style: The Case of Iran

Abstract

When traditional settlements are examined, it is seen that the way people continue their lives is shaped mainly by natural factors. Another important issue is to bring together religions, philosophical, political diversities of different geographical and cultural societies with nature, art and ideology. Considering the development of Iranian garden and architecture, and the fact that this garden art is the essence of the Islamic thinker, it can be seen that the ideal conditions desired for life are a mirror of spaces representing heaven and eternity. But in the historical process, the differences in geographical region characteristics along with the current influences have caused changes from urban dwellings to garden plans and building scales.

In this research, the architectural structure in Iran's historical development process and the development and change typologies in the garden and architectural styles according to the natural factors of the environment have been analyzed. As a result, Iran's traditional gardens and architectural structures are the result of evaluating the unique conditions of the zone to which it belongs. In Iranian gardens, all elements of the garden work together to provide an appropriate context with vegetative areas. It is seen that the trees and flowering plants in the garden, in parallel with the functional areas determined by the designer, have the second most important role in the garden after the water element in terms of meanings and semiology. Natural designs are prioritized, allowing the architectural design to be traditionalized as a style in Iran.

Keywords: Traditional settlements, garden, architecture, order, Iran

*Sorumlu Yazar (Corresponding Author):

Reyhan ERDOĞAN (Prof.Dr.); Akdeniz Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Antalya-Türkiye. Tel: +90 (242) 310 6556, Fax: +90 (242) 227 4564, E-mail: reyhanerdogan@akdeniz.edu.tr ORCID: 0000-0001-8524-4650

Geliş (Received) : 27.06.2019
Kabul (Accepted) : 01.11.2019
Basım (Published) : 15.12.2019

1. Giriş

Kentler belirli bir sistem bütünlüğü içerisinde olup, doğal, ekonomik, sosyal ve ekolojik çevreleri belirli bir dönem ve mekan içerisinde bütünleştiren karmaşık bir yapıdır (Olgun ve Yılmaz, 2019a). Toplumların kendi yaşam, kültür ve geleneklerini biriktirdikleri kentler, taşıdıkları yerel ve kültürel kimlikleriyle içinde barındırdıkları toplumların kültürel birikimlerinin geçmişten günümüze aktarılmasında önemli rol oynarlar (Akınoğlu, 2007; Olgun ve Yılmaz, 2019b). Önceki uygarlıkların izlerini taşıyan kentler, kültürel birikimi geçmişten geleceğe aktaran alanlar olarak insanlığın ortak miras alanları kabul edilmektedir. Bu ortak miras alanları buldukları çevre ile birlikte değerlendirildiği ölçüde geniş eğitim, kültür ve ekonomik gelir fırsatları sunmaktadır. Bu aktarımın sürekliliğinin sağlanmasında da koruma olgusunun gelişmesi ve toplumun her kesimi tarafından benimsenmesi gerekmektedir (Tandoğan, 2011; Olgun ve Yılmaz, 2014). Bu nedenle bir yandan bu alanları koruyup ve yaşatırken diğer yandan tarihi ve geleneksel kentlerin sahip olduğu özellikleri bilimsel olarak tanımlamak ve gelecek nesillerin anlayabileceği şekilde belgelemek de oldukça önemlidir.

Araştırmalara göre, bütün yerleşimlerin bahçe ve mimari üslubunun oluşumu, doğal çevre ve iklim şartlarının elverişli olduğu yerlerde kendini göstermektedir (Karpuz-Mimiroğlu, 2007; Erdoğan vd., 2015). Yerleşim alanlarında tarihi, kültürel ve ekonomik faktörlerin yanında, yerleşim şekilleri ve karakterinde, öncelikle iklim olmak üzere topografya, bitki örtüsü, toprak özellikleri ve hidroloji gibi doğal faktörler belirleyicidir (Akınoğlu, 2007).

Bir yerleşimdeki yapıyı çevreyi oluşturan ve mekânın yerel mimari dokusunu şekillendiren o mekâna ait faktörlerden en önemlileri; mekân organizasyonları, mekân tipolojileri, taşıyıcı sistemler, kullanılan malzeme ve yapı teknikleridir. Bunlar birçok şekilde, yapılaşma kültürünü etkileyen, faktörlerdir. Her yerleşim biriminde kendine has farklı zengin özelliklere sahip geleneksel yapı sistemlerini bir arada barındıran geçmişin izlerini korumuş özgün alanlar vardır. Bazı bölgelerde, bu geleneksel yapı çeşitliliğinin nedenlerini ortaya koyabilmek oldukça zordur. Bu zorluktan dolayı, bu yerleşimlerdeki önceki çalışmaların pek çoğu yapısal çeşitliliği etkileyen faktörleri, sahip olduğu benzerlikler ve bu benzerliklerin nedenleri üzerinden değerlendirmektedir. Günlük yaşam ritüelleri, geleneksel yaşam kalıpları, jeoloji, ekonomi, iklim, malzeme, insani ve tarihi ilişkiler, teknolojiyi bir kitleden diğerine taşıyan göçler, savaşlar ve ticari ilişkiler gibi pek çok unsur geleneksel mimariyi ve yerel çevreyi etkileyen etkenler olarak çoğaltılabilirken, bütün bu etkenleri Ömercioğlu vd. (2013), soyut ve somut olmak üzere iki gruba indirgemektedir.

Geleneksel yerleşimlerde yapılar ve yerleşim dokuları, iklim koşullarına uygun biçimde bir araya getirilmiştir. Geleneksel yapılarda iklim koşullarına göre mekânlar iç avlular sayesinde içe dönük olarak ya da tamamıyla dışa dönük olarak düzenlenmektedir. İran mimarisi her zaman mimarlara çevresel faktörler ve yaşam koşullarını geliştirmeleri için kontrol stratejileri konusunda ilham vermektedir (Abadi ve Pakdaman Tirani, 2014).

Doğal faktörler, insanların, yeryüzüne dağılımları, ekonomik faaliyetleri, yiyecek ve giyecekleri, fizyolojik gelişimleri, karakterleri ve kültür faaliyetlerini doğrudan etkiler. Çevre ise, yeryüzü şekillerinin oluşumu, bitki örtüsü çeşitliliği, endüstrinin dağılışı, konut tipi ve malzemesi, ulaşım faaliyetleri, turizm ve tarım faaliyetleri, toprak oluşumu ve verimlilik derecesi, göllerin oluşumu, akarsu debileri ve rejimleri, hayvan türleri ve dağılışı, dış kuvvetlerin etki alanları ve erozyonu etkilemektedir. İnsan toplulukları tüm bu etkileşimlerle birlikte yaşayacağı mekânı seçip şekillendirmiş, sonra da onun bir parçası olmuştur. İklimsel nedenlerle sokak, meydan, avlu ve bahçe gibi kentsel mekân düzenlemeleri oluşturan yapı strüktürleri, yapısal elemanlar ve malzemeler farklı farklı özelliklerde olmak zorunda kalmıştır (Kazmaoğlu ve Tanyeli, 1979).

Kuban'a (1995) göre; iklim şartları, gelenek ve görenekler, inançlar, töreler, sosyal yaşam, üretim ve tüketim alışkanlıkları, coğrafya, topografya ve jeolojik yapı, konutun biçimlendirilmesi süreci içerisinde etken olan ana unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer bir ana konu olan peyzaj tasarımında peyzaj sanatının moda olup bir üslupla betimlenmesinde ise temel strateji; ağırlıklı olarak tarihsel süreç içerisinde farklı coğrafyalarda yaşayan, farklı kültürlerdeki toplumların dinsel, felsefi ve politik çeşitlilikleri ile doğallığı, sanat ve ideolojiyle buluşturmasıdır. Bu çalışmada örnek bir geleneksel mimari üsluba sahip olan İran mimari ve bahçe mimarisinin gelişiminde, dinsel inanışların etkisinde olduğunu kabul edilerek, yaşam için arzu edilen ideal şartların, cenneti ve ebediyeti temsil eden mekanların bir aynası olduğunu görülmektedir. Bu bakış açısıyla birlikte, bu çalışmada İran'ın tarihi gelişim süreci içerisinde mimari yapı ve çevresinin doğal faktörlere göre bahçe ve mimari üslubunun gelişim ve değişim durumları, yapı için dört; bahçe içinse beş ayrı tipoloji altında özellikleri sınıflandırılmaya çalışılmıştır.

2. Materyal ve Metot

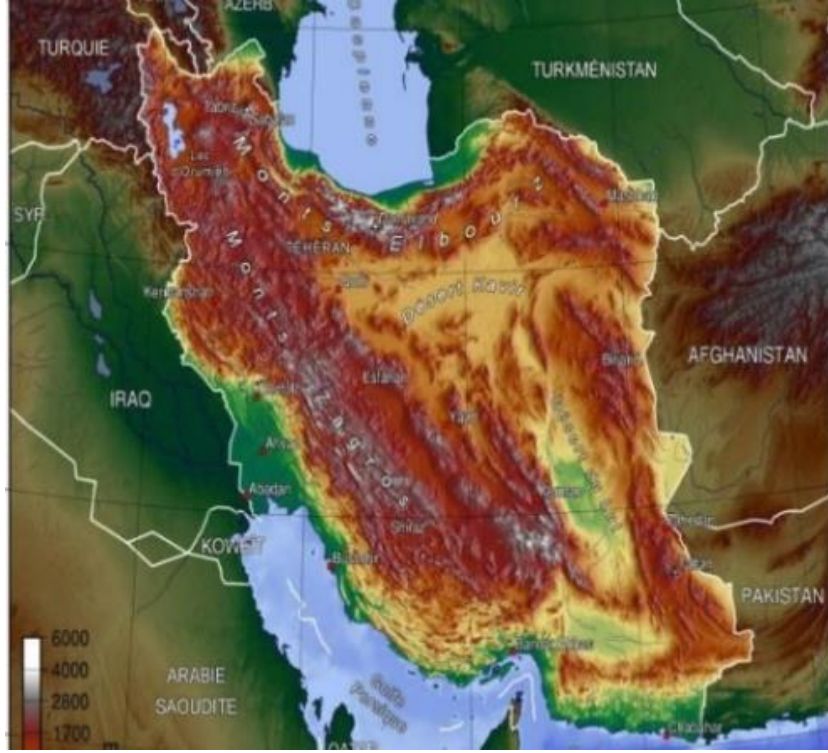
Çalışmanın anamateryalini oluşturan İran, Güneybatı Asya'da yer almaktadır. 1.873.959 km² yüzölçümü ile dünyanın 16. ülkesidir. Türkiye'nin en büyük komşusudur. Başkenti Tahran olan ülkenin, kuzeyde Hazar denizi ve Güneyde Fars ve Umman körfezi ile toplam 2.718 km kıyısı vardır. Kuruma tehlikesi yaşayan Urmıye gölü, Kum gölü ve Hamun gölü İran sınırları içindedir (Dolat 2010; Bello 2011) (Şekil 1). İran, kuzeyde Elbruz, güneybatıda ise Zagros sıradağları ile sınırlıdır. Önemli yerleşimleri barındıran ve Rezaiye gölü ve havzasının içinde yer aldığı Azerbaycan dağlık bölgesi, Elbruz sıradağlarının batısındadır. En önemli ovalarından biri olan Tebriz ovası Rezaiye gölünün doğusundadır. Ülkenin en büyük çölü Kevir Çölü (Deşt-i Kevir)' dir. Ülkenin güneyinde Lut Çölü (Deşt-i Lut) ve bazı tuz gölleri bulunmaktadır (Falahatpisheh veAtapourMafakheri, 1982). İran platosunun en yüksek noktası Elbruz sıradağlarının zirvesi olan Demavend Dağı (5604 m.) ve en alçak noktası ise Hazar Denizi'dir (Şekil 2).

İran, Akdeniz, kurak Batı Asya ve ılıman nemli / yarı nemli Hazar bölgesi olan üç iklim bölgesinin bulunduğu bir bölgededir. Ülke hem birçok kültür hem de birçok iklim, toprak, su ve biyolojik çeşitlilik için bir buluşma noktasıdır. Toplam arazi alanının yaklaşık%52,4'ü mera; %8,6'sı orman ve %19,5'i ise çıplak tuzlu topraklar dahil çöllerdir. Baskın olarak kurak bir bölge olan İran'ın tarım alanlarının yaklaşık%85'i kurak ve yarı kurak bölgelerde bulunmaktadır (Jafari, 2012). Ülke, dünyadaki ortalama yağışın üçte birinden az olan yıllık ortalama 240 mm yağış alır. Çoğu nehir mevsimseldir ve akışları büyük ölçüde yağış miktarına bağlıdır (Jafari, 2012).

İran'ın topografyası dört floristik bölgenin oluşmasına neden olmuştur: İrano-Touranian kurak ve yarı kurak çöller, İrano-Touranian kurak ve yarı kurak dağlar, Zagrosian, Hrcanian ve Khalij-omanian. İran ormanlarının çoğu, Hyrcanian, Arasbaranian ve Zagrosian bölgelerinde bulunmaktadır (Jafari, 2012).

Şekil 1. İran konum haritası (URL-1)

Şekil 2. İran topografya haritası (URL-2)

İran İstatistik Kurumu verilerine göre, 2019 yılında nüfusu 83.172.138 kişi olarak belirtilen ülkede, km²'ye 51 kişi düşmektedir. Nüfusunun %75,3'ü şehirlerde yaşamaktadır. Ülkede, kentsel nüfus, sosyo-ekonomik ve kültürel gelişimlerin yanısıra farklı yaşam kriterleri sonucu iller bazında düzensiz bir nüfus dağılımı söz konusudur. Bu çalışmada materyal olarak seçilen yukarıda özellikleri verilen İran'ın literatürdeki bilgileri taranarak tarihi gelişim süreci içerisinde mimari yapı ve çevresinin doğal faktörlere göre değişimi incelenmiştir. İlk olarak, çeşitli iklim bölgelerine göre iklim özellikleri yönünden "Ilıman Hazar Bölesi, Nemli Sıcak Körfez Bölgesi, Soğuk Dağ İklimi ve Kurak-Sıcak Çöl İklimi" olarak dört bölgede sınıflandırılan çalışma alanına ait geleneksel mimari; kentsel doku, bina formları, kullanılan malzeme yanındason olarak, mesken ve çevre uyumu yönünden literatür ve fotoğraflar kullanılarak incelenmiştir. Geleneksel mimari özellikler harita üzerinde iklim ve topoğrafik yapıya göre dört ayrı bölgede belirtilmiştir. İkinci adımda, doğal faktörlere göre farklılık gösteren bahçe tipolojilerinin özellikleri üç sınıfta; az eğimli ve düze yakın bahçeler, tepe bahçeleri ve göl bahçeleri başlıkları altında incelenmiştir. Bu şekilde İran'ın bahçe ve mimari üsluplardaki gelişim ve değişim tipolojileri ortaya konulmuştur. Köklü ve kadim bir geçmişe sahip olan İran kültürünün etkisi ve doğal faktörlerin birleşiminden ortaya çıkan mimari yapı ve bahçe tipolojilerinin belirlenmesinin sonucunda benzer kültürler ve coğrafyalar açısından önemi vurgulanarak, çeşitli çıkarımlarda bulunulmuştur.

3. Bulgular ve Tartışma

Tasarımcıya özgü anlatma, oluş, deyiş veya yapış biçimi, tarzı olarak tanımlanan üslup (TDK, 2010), mekân tasarımında tarihte bazı dönemlerde bazı yerlerde görülen ve benzer görünümün sunan biçim örnekleri olarak tanımlanmaktadır. Goethe "morfoloji" biçimin konusudur diyerek, yaşamın dinamik ve sürekli bir olay olduğu tartışmasını başlatır. Üslup, mekân içinde Yaşam/Büyüme ve Esneklik/Değişim kavramlarıyla ilişkilidir (Kurtgözlü, 2010). Üslup deneyimlere dayanarak oluşturulmuş olduğu için tekrarlanması risksizmiş gibi algılanan ve tamamı söz konusu deneyimin sahibine ait olan kutsanmış doğrulardır (Öztürk, 2010). Doğal süreçlerden etkilenen insan, yaşadıkça içinde yaşadığı mekânı biçimlendirmektedir. Sonuç olarak yaşanılacak mekânlar için doğadan esinlenen ve benzer doğal koşulların getirdiği kısıtlarla biçimlenen benzer mekânlar aynı üslubun birer örnekleri olarak kabul edilir. Varoldukları sürece o üslubun temsilcileri olarak insanlığa hizmet ederler. Bu bağlamda mekân, tasarımcıları için izlenmesi ve anlaşılması gereken önemli bir konu olarak daima güncelliğini koruyacaktır. Bu çalışma kapsamında günümüze kadar sahip olduğu özgün değerlerini koruyarak süregelen İran bahçe ve mimari üslubu üzerinde doğal faktörlerin etkisi incelenmektedir.

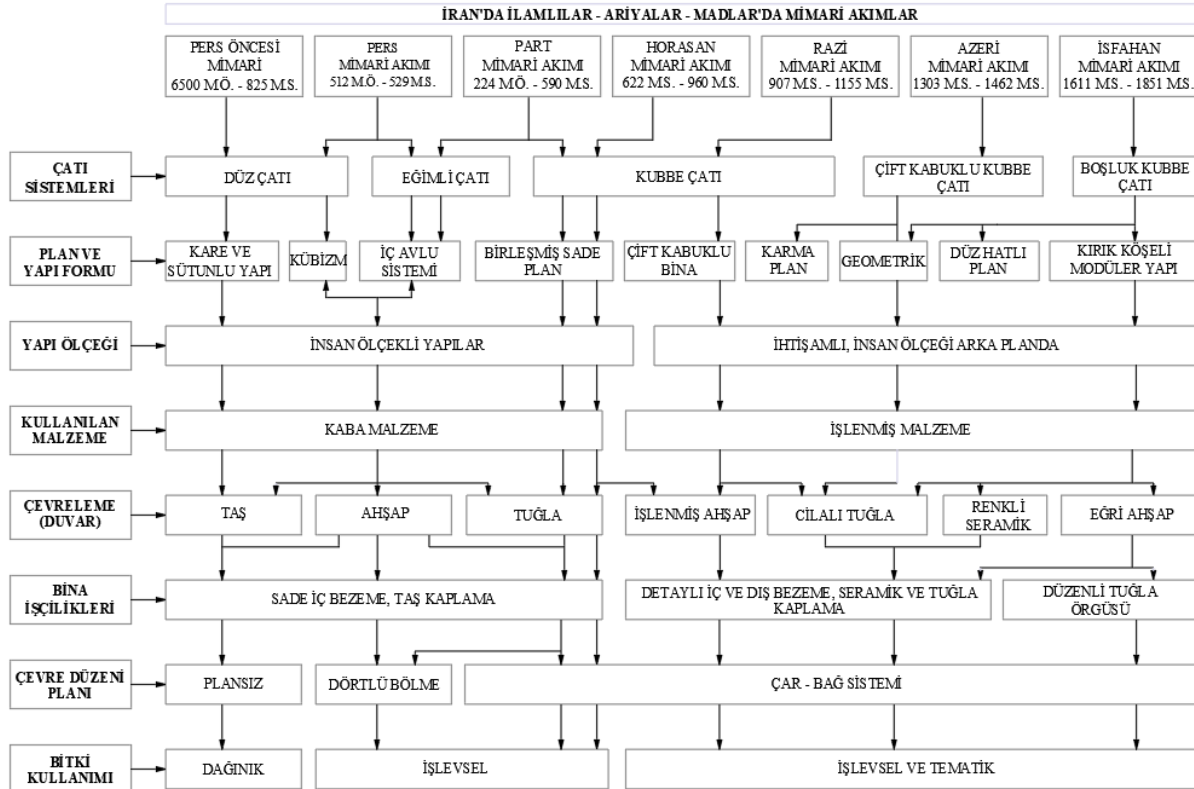
3.1.Tarihte İran Bahçe ve Mimari Üslubunun Gelişimi

Üslubu oluşturan faktörlerin en önemli unsuru olan kültürel etkileşim İran'da tarih boyunca farklı kültürlerle evsahipliği yapmanın bir sonucu olarak şimdiki dikkat çekici konumuna ulaşmıştır. Mimari ve tasarım açısından olaya bakıldığında İran tarihini incelerken, M.Ö. 600 yılına kadar uzanan dönemde, bu bölgedeki tarih kolları zaman aralıkları göz önüne alınmış ve geleneksel mimari ve bahçe tasarımındaki farklı doğal ve kültürel faktörlere göre değişimler şematik olarak Tablo 1'de ifade edilmiştir (Tablo 1).

İran bahçelerinin planı ve içindeki yapı sistemleri, genelde İslam öncesi ve sonraki asırlarda gelişen ve İslam mimarisi olarak bilinen şekliyle yöntem, üslup ve kültürel açıdan yakın ülkelerin mimarisi ve bahçe sanatından alınan etkilerin birleşiminden ortaya çıkmıştır. Eski İran (Pers) bahçeleri bahçe sanatı tarihi içinde özel bir yere sahiptir. Ünlü bir bahçe sanatı tarihçisi Arthur Uphan Pope "Eski İran'da bir bahçeye olan gereksinim, İngilizlerin ülke sevgilerinden, Japonların çiçeklere olan tutkularından çok daha derine giden köklü bir evrensellik içinde ve çok daha anlamlıdır..." diyerek bunu vurgulamaya çalışmaktadır. Bu bahçenin en önemli özelliklerinden biri de etkinliklerini günümüze kadar taşıyabilmesidir. Başlangıçtan günümüze kadar İran bahçe formları her zaman doğa, iklim ve sudan etkilenmiştir. Şuş kentinde bulunan ve M.Ö 2000'lere ait olduğu düşünülen bir seramik kâse üzerinde, birbirini dik kesen iki su nehrinden oluşan Çar-bag (Wilber, 1979) ve bu dört bölümün her birinde yer alan birer ağaç ve bir kuş, bahçe formlarını gösteren en belirgin eser olmuştur. Bu bulgular, bahçenin bu kurak topraklarda yaşayan insanların yaşamındaki öneminin göstergesidir (Ebolgasemi, 1995; Pouya ve Demirel, 2016).

Cenneti tasvir etme usulüne dayanılarak yapılan "Babil Asma Bahçeleri" tarihin en eski bahçe örneklerinden biridir. Özgün bir düzen ve plana sahip olan bahçe, İskender dönemine kadar yaşamıştır. Muhtemelen Kuroş'a ait "Bahçe içinde Bahçe" fikrinden yola çıkarak uygulanan ilk tasarım olan "Pasargad" ile son zamanlarda keşfedilen Quazenfon'un anlattığı İran'ın batısındaki Satrap şehrindeki "Perdis", Hahamenişiler'in planlanmış şehirlerinde bahçe ve şehir yapısı arasındaki ilişkiyi anlatan önemli örneklerdir. Bu bağlamda bu örnekler incelendiğinde Yunanlıların neden Hahamenişileri "dünyanın en iyi bahçe yapan insanları" olarak tanımladığı anlaşılabilir (Aryanpur, 1986; Pouya ve Demirel, 2016).

Tablo 1. İran'da farklı dönemlere ait mimari akımlar ve özellikleri (Ebolgasemi, 1995; Pouya ve Demirel, 2016'dan uyarlanmıştır).

Çar-bag, İranlıların büyük kral Kuroş zamanından bugüne kadar uyguladıkları, İran bahçelerinin genel geometrik planı olarak bilinmekle birlikte, bu dört bölümün kaynağının, eski Asyalı inanışlarına göre, “dört büyük ırmak vasıtasıyla dörde bölünen cihan” olduğudur. İslam bahçe sanatı üslubunu tanımlayan etmenlerde din felsefesinin etkisinden daha fazla, ülkelerdeki sıcak ve kurak iklim şartlarının da etkisi olduğu görülmektedir. İranlılar İslamiyeti kabul ettikten sonra, dünyaya bakışları daha derin manevi kimlik kazanmış ve İslam dünyasının sınırlarının giderek büyümesi, bahçe sanatının daha yaygınlaşmasına neden olmuştur (Hindistan, 2006). İran’ın alabildiğine geniş kuru, kurak bölgeleri (bozkırları) ve bu yöreninsoğuk kışları, (iklimi) gibi doğal koşullar bahçenin korunmasını gerektirmiştir. Bunu gerçekleştirebilmek için yüksek duvarlı bahçeler kaçınılmaz olmuştur.

3.2. İran’da Konut Tipi ve Yerleşim Açısından Üslup

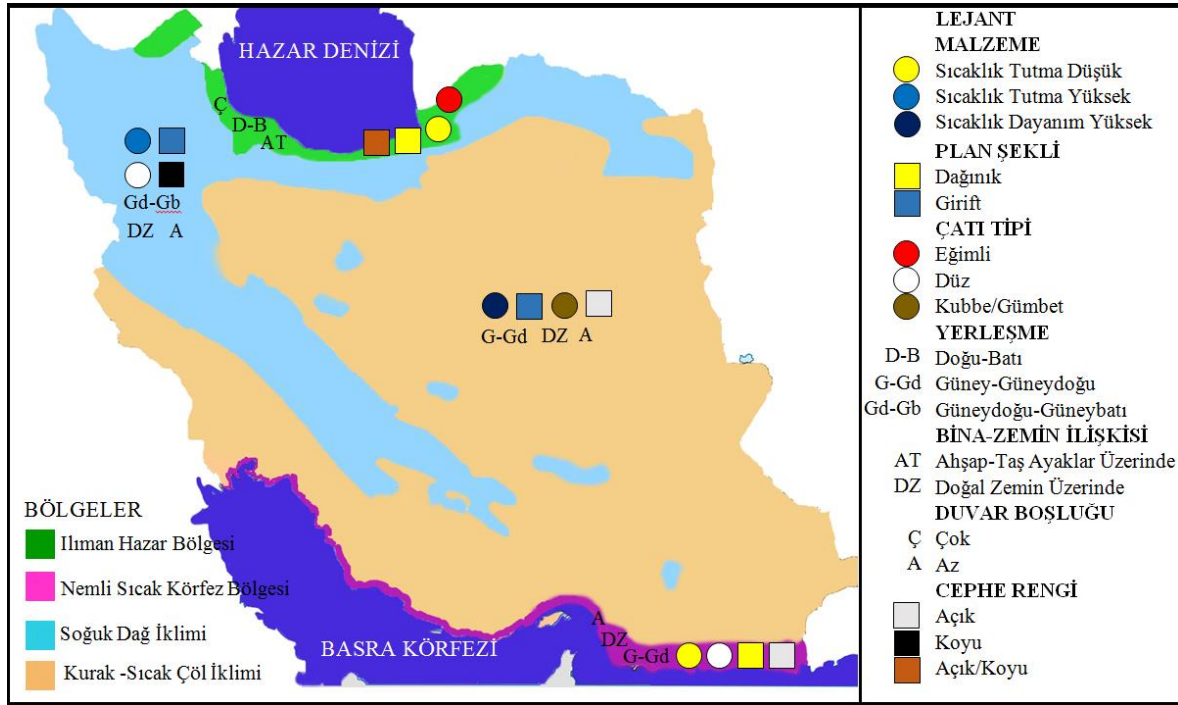
Bir çevrenin çağlar boyunca insanlara hizmet etmesi onun sadece barınma yaşam ihtiyaçlarını gidermeye bağlı değildir. O çevrenin görsel kalitesi ve sahip olduğu estetik değerler de insanların o çevreye ilgisini devamlı üzerinde tutmaya yarar. Bir çevrenin görsel kalitesi, çevreci / ekolojik, sosyo-kültürel ve psikolojik faktörleri içeren algısal ve nesnel bir kavramdır. Görsel kalite kavramında önemli olan görsel kriterler biçim, çizgi, renk, canlılık, uyum, birlik yanında organizasyon, konumlandırma, oranlar ve özellikle bu görsel kriterlerin fiziksel yapıları ve ilişkileridir (Litton, 1968; Daniel ve Vining, 1983; Öztürk vd., 2018). Çağlar boyunca geleneksel kent ve yapı üsluplarının ortaya çıkmasında ve bunların tasarımında estetik kriterler ve görsel kalite yanında göçebe veya yerleşik yaşam gibi yaşam kültürleri, çevresel etmenler ve yapı materyalleri gibi farklı faktörler etkili olsa da en etkili faktör iklim olmuştur. Örnek vermek gerekirse, soğuk iklimlerde yapılar için öncelikli amaç, soğuğa karşı korunmak için yüksek ısı tutma kapasitesi ve yalıtımın sağlanmasıdır. Bu nedenle, binalar kalın duvarlı ve yoğun sıvalı iken, pencereler veya açıklıklar dar yapılmıştır. Diğer taraftan ılıman ve sıcak iklimde ise yapıların hafif ve açık renkli materyallerden inşa edildiği, açıklıklar sayesinde havalandırmaya özen gösterildiği görülür.

İran’da mimaride olduğu gibi bahçe sanatında da hiçbir öge gereksiz yere, sadece güzellik için kullanılmamıştır. Gerekli ve yararlı olan şeyler güzel sunulmaya çalışılmıştır. Örneğin sıcak ve kurak bölgelerde, dayanılmaz ısı ve yakıcı güneşe karşı, estetik kaygılar da taşıyan geniş gölgeler yaratmaya gayret edilmiştir (Pirnia, 2004; Pirnia 2005).

Tablo 2.’de İran’da farklı iklim tiplerinde görülen ve mimari üslubu oluşturan etmenlerin malzeme, plan şekli, çatı, yerleşme, bina-zemin ilişkisi, duvar boşluğu ve cephe rengi açısından sınıflandırması yapılmıştır (Şekil 3). Daha sonra çeşitli iklim bölgelerine göre kentsel doku, bina formları, kullanılan malzeme ile mesken ve çevre uyumu konuları açıklanmıştır (Pirniya, 1999; Neima, 2005).

Tablo 2. İran mimarisinde farklı iklim bölgelerinde görülen yapısal özellikler (Pirniya, 1999; Neima, 2005).

İklim Tipi	Malzeme	Plan Şekli	Çatı Tipi	Yerleşme	Bina-Zemin İlişkisi	Duvar Boşluğu	Cephe Rengi
İlman Hazar bölgesi	Sıcaklık Tutma Düşük	Dağınık	Eğimli	Doğu-Batı	Ahşap-Taş Ayaklar Üzerinde	Çok	Koyu ve Açık
Nemli sıcak körfez bölgesi	Sıcaklık Tutma Düşük	Dağınık	Düz	Güney-Güneydoğu	Doğal Zemin Üzerinde	Az	Açık
Soğuk dağ iklimi	Sıcaklık Tutma Yüksek	Girift	Düz	Güneydoğu-Güneybatı	Doğal Zemin Üzerinde	Az	Koyu
Kurak - Sıcak çöl iklimi	Sıcaklık Dayanımı Yüksek	Girift	Kubbe Gumbet	Güney-Güneydoğu	Doğal Zemin Üzerinde	Az	Açık

Şekil 3. İran mimarisinde farklı iklim bölgelerinde görülen yapısal özellikler (URL-3'den geliştirilmiştir).

3.2.1. Nemli Ilıman iklim (Hazar Bölgesi)

İklim özellikleri: Yoğunluk sonbahar ve kış aylarında olmak üzere tüm mevsimlerde aşırı yağış görülür. Yıl boyunca rutubet oranı yüksektir. Gece ve gündüz sıcaklık farkı azdır. Yoğun bitki örtüsü vardır (Anonim, 2019).

Kentsel doku: Kentsel ve kırsal yerleşim alanı geniş yayılış gösterir. Kentsel mekanlar ve sahalar alçak duvarlar ile sınırlanmıştır. Sokak ağları geniştir. Kentsel alanlarda yapılar bileşik düzende, kırsal alanlarda ayırık düzen görülür.

Bina formları: Çatılar genelde eğimli, yapı veranda ile çevrili ve dışa dönüktür. Bodrum katı bulunmaz. Binanın giriş katı zemin kotundan üsttedir ve birkaç merdivenle girişe ulaşılır (Baghchesaraei ve Baghchesaraei, 2014).

Kullanılan malzeme: Genellikle malzeme olarak bitkisel materyal tercih edilmektedir. Örtü malzemesi olarak ağaç dalları ve pirinç saplarının kullanıldığı görülür. Bitkisel elyaftan örülen halatlar vardır. Yapısal mekanlar ve açık alanlar alçak duvarlar ile sınırlanmıştır. Duvarlarda kagir ve kil sıvalar kullanılır (AhlulbaytPortali, 2018).

Mesken ve çevre uyumu: Yapılarda bitkisel malzeme kullanımı yağış nedeniyle etkin yeşil dokunun bulunduğu çevre ile kendiliğinden organik bir bağ kurar ve geleneksel doğal yapı ile güzel bir uyum oluşturur (Baghchesaraei ve Baghchesaraei, 2014)(Şekil 4).

3.2.2. Nemli Sıcak İklim (Körfez Bölgesi)

İklim özellikleri: Yıllık yağış oranı az olmakla birlikte en fazla yağış mevsimi sonbahar ve kış aylarında görülür. Yıl boyunca rutubet oranı yüksektir. Hava yazın sıcak ve nemli, kışın ılımandır. Gece ve gündüz sıcaklık farkı azdır. Yeraltı suları çoğunlukla tuzlu ve bitki örtüsünde kapalılık az ve seyrek (Anonim, 2019).

Kentsel doku: Kentsel yerleşim alan yoğunluğu düşüktür. Kırsal yerleşim genelde dağınık yapıdadır. Kentsel mekânlar ve yeşil alanlar yarı sınırlanmıştır. Sokak ağları geniştir. Kentsel ve kırsal yerleşimler sahile paralel iken, yapı dağılımı denize paralellik gösterir.

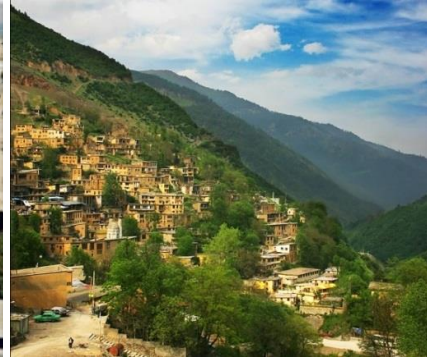
Bina formları: Çatılar genelde düzdür. Gölge ve doğal havalandırmadan maksimum düzeyde yararlanılmaktadır. Yapılar yüksek veranda ile çevrilidir. Yapı içe dönük ve iç avlu sistemi üzerine tasarlanmıştır. Odalar geniş ve yüksek tavanlı, pencereler dar ve uzundur. Evlerde bodrum katı bulunmamaktadır. Giriş katı zemin kotundadır (Amirkhani, 2014).

Şekil 4. İçe dönük ahşap geleneksel İran evi (Sadoughianzadeh, 2013)

Kullanılan malzeme: Deniz kıyısına yakın çok nemli alanlarda binanın yeryüzündeki aşırı nemden korunmasını sağlamak için evler ahşap tabanlara inşa edilmiştir (Kasmaee, 2005). Sıcaklık tutma kapasitesi düşük olan malzemeler tercih edilmiştir. Deniz yatağından elde edilen taşların duvarlarda kullanımı dikkat çekicidir. Çatı, kapı ve pencerelerde ahşap malzeme kullanılır. Çatı malzemesi dayanıksız ve dolayısıyla kısa ömürlüdür. Örtü malzemesi olarak çatılarda ağaç dalları üzerine kagir sıva yapılmaktadır. Lagünlere yakın yerleşimlerde örtü malzemesi olarak hasır kullanıldığı da görülür.

Mesken ve çevre uyumu: Çok katlı olmayan düz çatılı yapılar, çevrenin kurak çöl karakteri ile adeta bütünleşmiştir. Seyrek bitki örtüsü ve palmyeler yapıların durağan ve rijit görünümünü canlandırmakta ve dokuya hareket getirmektedir (Şekil 5, 6).

Şekil 5. Lafte limanı, Qeshm kentininmerkezi ve Güney İran'da bulunan Hormozgan Kentinin simgesi (URL-4)

Şekil 6. Masuleh (URL-5)

3.2.3. Dağ İklimi (Yüksek Topoğrafya)

İklim özellikleri: Karasal iklimin hâkim olduğu bölgede yağış genelde kış aylarında kar şeklinde görülmektedir. Yıl boyunca rutubet oranı düşüktür. Hava yazın ılıman ve kışın çok soğuktur. Gece ve gündüz arası sıcaklık farkı çöktür. Yeraltı suları çoğunlukla tatlıdır. Az ve seyrek orman formasyonuna ait bitki örtüsü mevcuttur (Anonim, 2019).

Kentsel doku: Kentsel ve kırsal yerleşim yoğunluğu çok düşüktür. Kentsel ve kırsal alanlarda yapılar yoğun ve bileşik formdadır. Yerleşim doğrultularının seçiminde güneş açısı ve topoğrafya en önemli kriterdir. Sokak ağları soğuktan korunmak için dar ve topoğrafyaya paralel planlanmıştır. Kentsel ve kırsal alanlar küçük ve tamamen sınırlandırılmıştır. Kamusal alanlar ve özel alanlar arasındaki sınırlar net değildir (Qobadian, 2010).

Bina formları: Çatılar genelde düz, çok yağışlı yerlerde eğimlidir. Genellikle kare formundaki binaların girişleri sundurmalıdır. Yapılar dışa dönük ve duvarlar kalındır. Odalar ve pencereler küçük, tavanlar alçaktır. Alçak tavanlı bodrum katı mevcuttur. Binanın giriş katı zemin kotundan üstte olduğu için birkaç merdivenle girişe ulaşılır (Amirkhani, 2014).

Kullanılan malzeme: Sıcak, soğuk tutma kapasitesi yüksek olan malzemeler kullanılmaktadır. Nemin düşük olduğu dağların yamaçlarında evler, genellikle taş ve çamurdan oluşan temeller üzerine inşa edilirken, bazı

durumlarda evin etrafındaki podyumlardan yararlanırlar. Duvarlar birinci katta genelde taş ve üst katlarda kerpiç ve tuğladan yapılmışlardır. Çatı, kapı ve pencerelerde ahşap malzeme kullanımı görülür. Eğimli çatılar, çapraz ahşap kirişler üzeri galvanize demirlerle örtülü iken düz çatılar ahşap üzerine bitki dalları ve kagir kaplamadır (Madani ve Hayaty, 2107)

Mesken ve çevre uyumu: Tek ve çok katlı yapıların bir arada yoğun görüldüğü yapılar çevresindeki bitkisel sınırlama yeşil dokuyu olduğundan daha fazla etkili göstermektedir. Bunun dışında ve ormanlık alanların haricinde yapısal yoğunluğun fazla olduğu, rijit bir çevre hakimdir (Şekil 7).

Şekil 7. Dışa dönük doku, dağlık tip doku (Sadoughianzadeh, 2013)

3.2.4. Sıcak ve Kurak Çöl İklimi (Merkez Plato)

İklim özellikleri: Yıllık yağış çok azdır. Yıl boyunca rutubet oranı çok düşüktür. Yazın kuru ve sıcak, kışın kuru ve soğuktur. Gece ve gündüz arası sıcaklık farkı çok fazladır. Bitki örtüsü seyrek. Yeraltı suları çoğunlukla tuzludur. Çöl etrafındaki rüzgarlar nedeniyle genelde toz ve kumlu bir hava hakimdir (Anonim, 2019).

Kentsel doku: Kentsel ve kırsal yerleşim çok yoğundur. Kentsel alanlar tamamen yüksek duvarlarla sınırlanmıştır. Yerleşimlerin yönünü etkileyen en önemli etmenler, güneş açısı ve rüzgardır. Yapılar bitişik formu, sokaklar dar ve düzensiz, bazen gölge yaratmak için kemerlerle kuşatılmıştır. Sokaklar labirent gibidir.

Bina formları: Çatılar genelde kubbe şeklindedir. Binalar iç avlu sisteminde kurulmuştur ve yüksek duvarlar ile çevrilidir. Bina ve bahçe girişleri sokak kotlarından daha düşük kotta yapılmışlardır. Odalar büyük ve yüksek tavanlı, pencereler küçüktür. Genellikle su haznesi olarak kullanılan bodrum katı bulunmaktadır. Kashan evlerinde bütün pencereler iç avluya bakar. Dışarıya bakan hiçbir pencere yoktur. Geleneksel merkez avlularının, etkin bir pasif soğutma sistemi elde etmek için fiziksel ve doğal parametrelerle ilgili oryantasyon ve geometrik özelliklere dikkat edilerek tasarlandığını göstermektedir (Soflaei vd., 2016).

Merkez platonun önemli bir kenti olan Yazd kentinin eşsiz özelliklerinden biri “Bad-gir” denilen rüzgar kuleleridir. Bad-girler çölün aşırı sıcaklığını soğutma özelliğine sahiptir (Şekil 8). Bu rüzgâr kuleleri çölün sıcak rüzgarını belirli bir açıyla içeri alarak evin alt bölümlerine gelene kadar soğutur. Yazd kentindeki su kümbetlerinin yapısı da oldukça ilginçtir. Su kümbetleri zeminle aynı seviyede gibi görülmesine rağmen, içine girildiği zaman basamaklarla yerin on metre kadar altındadır. Yerin altındaki tanklarda bulunan su, kendi kendini soğutan bir sistemle korunmaktadır (Hejazi, 2007; Hejazi ve Hejazi, 2014).

Şekil 8. Bad-Gir: Havayı serinletme bacaları Yazd kenti (Hejazi ve Hejazi, 2014)

Kullanılan malzeme: Sıcaklığa dayanıklı, iklimsel konfor sağlamak için doğal taş ve toprak malzemeler kullanılmaktadır. Kapı ve pencerelerde işlenmiş ahşap malzeme ve renkli cam dikkati çeker. Kubbe çatılar, tuğla düzeni üzerine kagir kaplama iken, genellikle temellerde taş malzeme görülmektedir (Hejazi, 2007).

Mesken ve çevre uyumu: Çöl iklimini yansıtan özgün bir karakteri vardır. Yapı yoğunluğu, az da olsa, bitkisel doku ile yumuşatılmakta ve canlandırılmaktadır (Şekil 9, 10).

Şekil 9. Mesken ve çevre uyumu-Kashan Evleri (URL-6)

Şekil 10. İç avlulu Kashan evleri (URL-7)

3.3. Bahçe Tasarımı Açısından Üslup

İran bahçeleri doğal gereksinimlere cevap veren, çok fonksiyonlu bir sanat eseri olarak dikkati çeker. Bahçeler, farklı iklim koşullarına uyum sağlayarak kendi düzenini korumuştur. İran bahçe düzeni, kare formlarının genelde ve detayda dikkate alınması üzerine kuruludur. Bu kurgu başka bahçe formları ile ayırıcı bir özellik olarak bilinmektedir.

Pasargad bahçesi, İslam öncesine ait ilk İran bahçesi olarak önemlidir (Şekil 11). Taş havuzlar ve su kanallarının görünürde bahçeyi dört kısma böldükleri iki dikdörtgen olsa da aslında uzun bakış açısına ait dört kare formundan oluşmuştur. Bu sonuç olarak daha öncede sözü edilen İran bahçe formunun çar-bagh oluşu, aynı düzeyde ve eşit aralıklarla dikilmiş ağaçlar ile uzun bakış açıları yaratılarak sağlanmaktadır. Ana bakış ekseninin uzun mesafeden köşkün tam karşısında olması ve bu aksın iki tarafında boylu ve benzer tipte ağaçların konumlandırılması, bahçeyi seyredenlere dar bir perspektif açısı yaratarak, mekânın eksen boyunca devam eden uzun bir dikdörtgen formu olarak algılanmasına yönlendirmektedir (Akdoğan, 1974; Farahanive vd., 2016). Planlamada doğal arazi eğiminden yararlanmak, köşkün alandaki en yüksek noktada konumlandırılmasında, doğadan alınan önemli bir yardım niteliği taşımaktadır.

İran bahçelerinde, asıl bina (köşk) haricinde, gelen misafirlerin karşılanma mekânı olarak kullanılan giriş binası ve suyu sergileme amaçlı yapılan gösterişli havuzlar, önemli unsurlar olarak bilinmektedir. İran kültürü bitki yetiştirme konusunda oldukça ileri bir kültürdür. Bu tip alanlara "cennet" denir. Bir İran bahçesine adım atmak, bu sanat eserlerinin gizemini çözmeyi gerektirir. Aslında bu süslü görünümün arkasındaki sır aydınlığa kavuşursa, asırlar geçmesine rağmen neden hiç eskimedikleri ve hala yeniçağda yaşayan insanları cezbettikleri anlaşılır. İran bahçelerinde insan eliyle uygulanmış bir geometrik düzen, doğa ile o kadar yakın ilişki kurmuştur ki, İran platosunun kuru ve sıcak ikliminde, keyifli ve hoş bir mekân yaratmak başarılı bir şekilde mümkün olmuştur. İran mimari sanatını ayakta tutan prensiplerden biri, tüm tasarımlarda dikkate alınan orantı ve simetri kurallarıdır (Şekil 12).

İran'ın alabildiğine geniş kuru, kurak bölgeleri (Bozkırları) ve buraların aman vermeyen kışları ve sert havası (iklimi) gibi doğal koşullar bahçenin korunmasını gerektirmiştir. Bunu gerçekleştirebilmek için ise "yüksek duvarlı bahçeler" yapılmıştır. Bu bahçelerde "büyük gölge veren ağaç" dikimleri yanında oluşturulan "derecikler ve çeşmeler" in çevreyi serinletmesiyle adeta basit bir "cennet bahçesi" tasvir edilmeye çalışılmıştır (Nurlu ve Erdem, 1991).

Bu çalışma kapsamında İran bahçeleri ile ilgili yapılan genel değerlendirmeler sonrasında, İran bahçeleritopoğrafya ve buldukları yer konusunda; az eğimli ve düze yakın bahçeler, tepe bahçeleri ve göl bahçeleri olmak üzere üç kısımda incelenmiştir.

Şekil 11. Yeniden Yapılan Pasargardae'de Pers Bahçesi'nin perspektif görünüşü (Farrokh 2011)

Şekil 12. Shiraz'da bulunan Pers bahçelerinden UNESCO Kültür Mirası olan Eram Bahçesi (Farrokh, 2011)

3.3.1. Az eğimli ve düze yakın bahçeler

İran bahçelerinin çoğu ülkenin merkez ve güneyi olmak üzere, çok az eğimli ovalar ve çöllerde yer almaktadır. Bu bahçeler genelde ormansız ve kurak alanlarda, kısıtlı imkanlar ve dar sınırlar çerçevesinde ferah yaşam sahaları yaratmak amacıyla düzenlenmişlerdir. Tasarım aşamasında arazinin en az eğiminden bile su akıtmak için çabalayan mimarlar mümkün olmadığı zamanlarda su aynaları gibi hareketsiz su öğelerini kullanmayı tercih etmişlerdir (Aryanpur, 1986).

Arazi sınırlarının geometrik olmasına özen gösterilmekle birlikte, başta meyve bahçeleri ve köy içinde veya düzensiz kentsel alanlarda yer alan özel yaşam alanlarında, sınırlar kültürel çevre ve komşuluk mülkiyetine göre belirlenmektedir. Bag-e-fin (Kaşan kenti) (Şekil 13), Bag-e-eram (Şiraz kenti) ve en az eğime sahip alanda yapılan Dolet-abad (Yazd kenti) bahçesi (Şekil 14), en güzel örneklerdendir.

Şekil 13. Kaşan kentinde yer alan Bag-e-fin(URL8)

Şekil 14. Yazd kentinde Dolet-abad bahçesi (URL-8)

3.3.2. Tepe bahçeleri

Arazi yüzeyinin çok eğimli, bir dağ eteği veya bir tepe şeklinde olduğu durumlarda, bu avantaj kullanılarak bahçenin bir kısmı veya binaların bir bölümü, doğal eğimden maksimum yararlanmak amacıyla, bu eğimli araziye yapılmıştır.

Günümüzde eğimli arazide yapılmış olan bahçelerden çok az kalıntılara rastlanmaktadır. Bunun nedeni bakımsız olan canlı materyallerin zaman akışı içinde erozyonlara maruz kalarak kimliğini kaybetmesi sonucu, yapıların ve binalarında terkedilmesidir. Mevcut örnekler incelendiğinde, düz olmayan alanlara yapılan bahçelerde tepenin en

üst kısmı veya eğimin müsait olduğu üst kotlarda, genellikle imaret ve köşk binaları yapılmakta, daha düşük kotlarda ve eğimin eteğinde güzel bakış açısı yaratan diğer öğeler düşünülmekte olduğu görülür. Eğimli arazinin yüzeyi yeşil alan olarak düzenlenip, erozyonu önlemek amacıyla toprakta açık yüzey bırakılmamaya özen gösterilmektedir. Tepe üzerinde yapılmış olan bahçeler için, Gacar kasrı (Tahran kenti) ve Bag-i-tahti Şiraz (Şiraz kenti) örnek olabilirler (Pirniya, 1999; Neima, 2005) (Şekil 15).

3.3.3. Göl bahçeleri

İran topraklarının çoğunu kaplayan sert, sıcak ve kurak iklimin üstesinden gelmek her zaman yerel halk ve mimarlar için üstesinden gelinmesi gereken büyük bir problem olmuştur. Bu problemle mücadele etmenin bir yolunu da göl bahçesi olarak adlandırılan alanların içinde doğal veya yapay olmak üzere, büyük bir su ögesine yer vermek olmuştur. Bu su yüzeyleri her zaman rüzgâr yönündedir. Göletten geçen hava akımıyevi serinletir. Yazın daha ılık sabahlar için, göletten geçtikten sonra eve ulaşan serinlik veren rüzgâr konforunu yaşamak için çöl evlerinin bodrum katları tercih edilmektedir. Su yüzeylerinin yüksek ısı kapasitesinin, gün ışığının ışıltılı ısısını yakalama ve soğuk çöl gecelerine uyum sağlamadaki etkisi kayda değerdir (AhlulbaytPortali, 2018).

Farklı manzara ve bakış açıları yaratmak amacıyla göl bahçelerinde mümkün olduğu surette, köşk suya dayanıklı malzemeler ile yapılmış olan yüksek bir platform üzerinde inşa edilir. Köşkün çevresi ve su kenarındaki alan, yapılan bir köprü veya aks niteliğinde bir güzergâh ile ilişkilendirilir. Mimari açıdan gösterişli olan yapılarda, 360 derecelik bir manzara açısına sahip olmaya özen gösterilir. İran platosunun iklim koşullarını dengelemek için bu fonksiyonel su birikintilerinin etrafı, güçlü bir bitkilendirme çalışmasıyla desteklenerek istenen verimliliğe ulaşılır (AhlulbaytPortali, 2018). Bu şekilde yazın sıcak ve kavurucu havası ile kışın sert ve soğuk atmosferini az hissettirerek daha ferah ortamlar yaratılmış olur.

Suyla dolu herhangi bir rıhtım (istese de istemese de bilerek veya habersiz, akustik ve akustik özellikler) Kuşkusuz evdeki ve binadaki barış ve güvenlik kalitesini artıracak bir zevk. Su gibi sıvılar- istenen hacim ve yüzeye sahip-salmımlarında kayda değer miktarda istenmeyen akustik enerjiyi amorti etme kabiliyetine sahiptir. Bu nedenle, birçok istenmeyen ses ve binanın dışında can sıkıcı gürültü evde oluşma yeteneğine sahip değildir. Ayrıca, evin içindeki gürültü mahremiyet dışında daha az iletilir. Dünya genelinde hava sıcaklığının artmasıyla birlikte İran'ın karasal ikliminde yer alan doğal sulak alanların oranı giderek azalmakta; suni olarak yaratılan geniş su yüzeylerinin bakımı da yüksek maliyet gerektiren bir işe dönüşmektedir. Sonuç olarak İran'da önemli bir bahçe tipi olan Göl bahçelerinin sayısı giderek azalmaktadır (Şekil 16).

Şekil 15. Tepe üzerinde yapılmış Bag-i-tahti, Şiraz kenti (URL-9)

Şekil 16. Şah gölü (URL-10)

4. Tartışma ve Sonuç

Sürdürülebilir yaşamın sağlanabilmesi için doğal koşullara dayalı çözümlerin üretilmesi önemlidir. Bugün de bahçe ve mimari yapılar, ait olduğu yörenin kendine özgü coğrafik ve iklim koşullarının değerlendirilmesi sonucu oluşturulmalıdır. Tasarımların öncelikle doğal koşulları dikkate alarak yapılması, mimari tasarımın bir üslup olmasını, geleneğin devamlılığını sağlayacaktır. Bu anlamda özgün kültürlerin ve onların yer aldığı kendine has coğrafyaların Dünya'nın ortak mirası olduğu düşünülerek ortak bir akıl ile değerlerinin anlaşılması, tanınması ve tanıtılması gelecek nesil tasarımcılar ve insanlık için önem taşımaktadır.

Geleneksel yerleşimlerde yapılar iklime göre yönlendirilmiş, yerleşim dokuları iklim koşullarıyla uyumlu bir şekilde dolu-boş ilişkisini sağlayarak bir araya getirilmiştir. Yerleşim dokusu içinde doğal faktörlerle uyumlu oluşturulan boşluklar oldukça işlevsel mekânlardır. Geleneksel yapıların iç avlular sayesinde içe dönük olarak düzenlemesine rağmen, bazen kullanım alanlarının tümünün dışa dönük olması da doğal faktörler ile uyumluluğu

gösterir. 7 bin yıllık bir kültürle yoğrulmuş İran bahçe ve mimari tasarımında sürdürülebilir bir yaşam göze çarpmaktadır. Geleneksel yapılar çevreleriyle birlikte yaşayan bir belge olarak kendi dönemlerinin sosyo-kültürel, ekonomik özellikleri, taş ve ahşap gibi malzemeleri ve yapım tekniklerini, detaylarıyla günümüze kadar ulaştırmıştır. Günümüzde bu geleneksel çevreler, nüfus artışı, betonlaşma, sosyal yapıdaki farklılaşmalar iklim değişikliği gibi nedenlerden dolayı baskı altında ve yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır.

21. yüzyılda, değişen iklim koşullarında yapı ve bahçe mimarisinde geleneksel yaklaşımların iyi bilinmesi gerekir. Mimari tasarıma doğal ve kültürel gelenekler yön gösterirken, küresel ısınma ve çevre sorunlarının çıkmazından kurtulma yolunda tasarımcılara temel dayanak olacaktır.

İran geleneksel mimarisinde bir yapıyı mekânın mimari bir eser olarak tanımlanması için benzersiz özelliklere sahip olması gerekir. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre mimari sadece boyutlar ve diğer teknik özellikler açısından orantılı olmakla kalmamalı, ayrıca çevresine yansıttığı ruh veya nitelik olarak kabul edilen manevi cazibeyi de ifade edebilmelidir. Bunun için mekân tasarımında izleyiciyi etkileyebilecek ve hedefledikleri nihai hedefi netleştirebilecek renkler, formlar, gölgeler, malzeme ve nihayetinde insaniduygulardan oluşan bir mimari yapı tanımlamak tercih edilmektedir.

İran'ın geleneksel mimarisi, mimarların yapılarını doğal ve kültürel bir üsluba göre inşa ettiğinin ipuçları ile doludur. Geleneksel mimarideki bu noktaların tanınması ve deneyimlerinden yararlanılması, dünyanın yenilenemeyen enerji kaynaklarının kriziyle karşı karşıya olduğu ve aynı zamanda bu enerjilerin ayrımcılığa uğramaması ve yüksek fiyatlarının neden olduğu çevre kirliliği tehdidinin yaşandığı bir dönemde özellikle gerekli ve faydalıdır.

Geleneksel mimarinin incelenmesinde bu noktaları göz önünde bulundurmak için estetik kaygılara ek olarak binaların iklim özellikleri de ele alınmalıdır.

Ne yazık ki, geçmişteki mimarlar tarafından atıfta bulunulan ve bu makalede kısaca özetlenen yapının yerel klime uygun olması için yönlendirme, yalıtım kullanımı, yapı tipine bağlı olarak doğru malzeme kombinasyonlarının oluşturulması gibi günümüzde pek çok durumda ihmal edilmiş olan konular, çağdaş mimarinin üzerinde yeniden düşünmesi gerektiği kanısı taşınmaktadır. Günümüzde ihmal edilen bu konuların yeniden güncellenmesi ve uygulama yollarının araştırılması sadece tasarımcı mimar ve peyzaj mimarlarının görevi değil, Yerel yönetimler ve ilgi bakanlıklar ile sivil toplum kuruluşlarının ortak sorumluluğundadır.

Olgun ve Erdoğan (2016)'nın belirttiği gibi, teknolojinin gelişmesiyle birlikte eskiden uzak olarak bilinen mesafeler birbirine yaklaşmakta ve bunun sonucu olarak da gerek doğal gerekse de kültürel olarak birbirinden farklı olan toplumlar arasındaki etkileşimler artmaktadır. Bu nedenle günümüzde farklı geleneksel kültürlerin birbirini eskiden olduğundan daha fazla etkilemesi kaçınılmazdır. Bu anlamda bu çalışmada, İran gibi yapı ve bahçe mimarisi açısından bilime oldukça ilginç veriler sunan bir kültürü araştıran çok daha kapsamlı ve çok daha fazla çalışmalara ihtiyaç duyulduğu anlaşılmıştır.

Daha ileri çalışmalar için, aşağıdakiler de dâhil olmak üzere, bu makaleye göre yeni sonuçlar elde etmek için gelecekte araştırılması gereken diğer araştırmacılar için bazı öneriler getirilmiştir.

1. Farklı iklim bölgelerinde göre ve farklı mevsimler dikkate alınarak oluşan geleneksel mimari üslubun tanımlanması,
2. Farklı iklimlerdeki geleneksel yapı ve bahçelerdeki mimari farklılıkların belirlenmesi,
3. Geleneksel mimari unsurları barındıran kentlerde yeni fikirler için güncelleme yaklaşımlarının incelenmesi,
4. Eski mimarların, geleneksel mimarideki iklimsel sorunlara ve estetik değerlere eşzamanlı olarak nasıl yaklaştıklarını araştırmak.

Kaynaklar

1. **Abadi, A. F. N., Pakdaman Tirani, M. (2014).** Lessons from old Iranian climate architecture for modern architects. Special Issue on Environmental, Agricultural, and Energy Science, *European Online Journal of Natural and Social Sciences*, 3(3), 476-487.
2. **AhlulbaytPortali (2018).** İran mimarisinde iklim. İran İslam Rehberliği Bakanlığı, <http://www.islamicartz.com/page/AWxVUsHqmpwtJqon0DooRC2HLYTSjiex54INPzHcDDI> (17.02.2019).

3. Akdoğan, G. (1974). *Bahçe ve Peyzaj Sanatı Tarihi Ders Kitabı*. Ankara Üniversitesi, Fak. Y. No: 536
4. Aklandoğlu, F. (2007). İklim Değişikliğinin Peyzaj Tasarımı ve Uygulamaları Üzerine Etkiler, *Uluslararası İklim Değişikliği ve Çevresel Etkileri Konferansı*, Konya.
5. Amirkhani, M. (2014). Overview of design concepts of traditional Iranian architecture and its reflections in Iranian contemporary architecture, *Advances in Natural and Applied Sciences*, 8(12), 78-87.
6. Anonim (2019). Coğrafya ve çevre. <https://tr.irancultura.it/%C4%B0ran/co%C4%9Frafya-ve-%C3%A7evre/> (03.05.2019).
7. Aryanpur, A. (1986). *İran ve Şiraz Bahçelerinin Tanınması İçin Araştırmalar*. Ferheng Sera Yayınları.
8. Baghchesaraei, A., Baghchesaraei, O. M. (2014). Green and sustainable Iranian traditional architecture and structure. *Bulletin of Environment, Pharmacology and Life Sciences*, 3(8), 73-77.
9. Bello, P. (2011). World's third-largest salt-water lake at risk of drying up. <https://www.lakescientist.com/world%E2%80%99s-third-largest-salt-water-lake-at-risk-of-drying-up-125/> (17.02.2019).
10. Daniel, T. C., Vining, J. (1983). Methodological issues in the assessment of landscape quality. *Behavior and The Natural Environment*. Springer, 39-84.
11. Dolat (2010). <http://www.dolat.ir/NSite/FullStory/News/?Serv=0&Id=190272> (12.04.2019).
12. Ebolgasemi, L. (1995). İran Bahçesinin Tarihçesi, III. *İran Mimarlık ve Kentleşme Tarihi Kongresi*, 564-643, Kasım, Tahran, İran.
13. Erdoğan, R., Olgun, R., Özçatalbaş, O., Şavklı, F. (2015). Çin peyzaj sanatında penjing (minyatür peyzaj). *Uluslararası Hakemli Tasarım ve Mimarlık Dergisi*, 5(1), 98-114.
14. Falahatpisheh, M., AtapourMafakheri, A. J. (1982). <http://www.irandeserts.com/36.htm> (18.03.2019).
15. Farrokh, K. (2011). Pasargadae: The Persian Gardens. <http://kavehfarrokh.com/iranica/achaemenid-era/pasargadae-the-persian-gardens/> (17.03.2019).
16. Farahani, L.M., Motamed, B., Jamei, E. (2016). Persian Gardens: Meanings, Symbolism, and Design *Landscape Online* 46: 1-19.
17. Hejazi, M. (2007). Persian architecture: Conformity with nature in hot-dry regions. *Int. Journal of Design & Nature*, 1(2), 186-196.
18. Hejazi, B., Hejazi, M. (2014). Persian wind towers: Architecture, cooling performance and seismic behaviour. *Int. J. of Design & Nature and Ecodynamics*, 9(1), 56-70.
19. Hindistan, A. (2006). Avluların Peyzaj Tasarım Kriterleri Yönünden Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, İstanbul, 134 s.
20. İran İstatistik Kurumu, 2019. Nüfus verisi. <http://worldpopulationreview.com/countries/iran-population/> (17.03.2019).
21. Jafari, M. (2012). Forests genetic resources in Iran. <http://www.fao.org/3/i3825e/i3825e34.pdf> (17.03.2019).
22. Karpuz, H., Mimiroğlu, M. (2007). Doğal Çevre, İklim ve Mimarlık-Konya Örneği-Konya, Uluslararası İklim Değişikliği ve Çevresel Etkileri Konferansı.
23. Kasmae, M. (2006). *Climate and Architecture*. Isfahan: Khak Publishing.
24. Kazmaoğlu, M., Tanyeli, U. (1979). Anadolu Konut Mimarisinde Bölgesel Farklılıklar, *Yapı Dergisi*.
25. Kuban, D. (1995). Türk Ev Geleneği Üzerine Gözlemler, Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler, İstanbul.
26. Kurtgözlü (2010). Üslup ve Akımlar, <http://mimarlikvesanattarihi.blogspot.com/> (Erişim Tarihi: 17.03.2019).
27. Litton, R. B. (1968). Forest landscape description and inventories-a basis for land planning and design. Res. Paper PSW-RP-049. Albany, CA: Pacific Southwest Research Station, Forest Service, US Department of Agriculture. 88- 49.
28. Madani, R., Hayaty, H. (2017). Investigating the role of Islamic teachings in the formation of the housing structure case study: Traditional house in the hot and dry climate in Iran, *Journal of Engineering and Applied Sciences*, 12(14), 3702-3714
29. Neima, G. (2005). *İran Bahçeleri*. Peyam Matbaacılık, Tahran.
30. Nurlu, E., Erdem, Ü. (1994). *Peyzaj Sanat Tarihi*. Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Bornova, İzmir.
31. Olgun, R., Erdoğan, R. (2016). Urban furniture and user satisfaction: The example of Antalya-Gulluk avenue. *Journal of the Faculty of Forestry Istanbul University*, 66(2), 674-682.
32. Olgun, R., Yılmaz, T. (2014). Aizanoi antik kentinin peyzaj planlama kapsamında korunması ve turizm potansiyelinin artırılması. *Artium*, 2(2), 122-133.
33. Olgun, R., Yılmaz, T. (2019a). Determination of ecologically suitable settlement areas by using gis based multi-criteria decision making analysis: The case of Niğde province. *Fresenius Environmental Bulletin*, 28(5), 3768-3777.

34. **Olgun, R., Yılmaz, T. (2019b).** A'wot method in determination of sustainable strategic objectives towards open green areas in the medium sized cities: The case of Nigde, Turkey. *Fresenius Environmental Bulletin*, 28(7), 5188-5194.
35. **Örmeciöglü, H. T., Er Akan, A., Uçar, A. (2013).** Çevresel faktörlerin geleneksel yapıım sistemleri üzerindeki etkisi: Anadolu örneği. *Akdeniz Sanat Dergisi*, 6(11), 269-279.
36. **Öztürk, B. (2010).** Günümüz Tasarım Eğitiminde Yöntem-Üslup Çekişmesi ve Sonuçları Üzerine Bir Deneme, International Conference on New Trends in Education and Their Implications 11-13 November, Antalya.
37. **Öztürk, S., Ayan, E., Işınkaralar, Ö. (2018).** Visual landscape evaluation of Kastamonu clock tower environment as a historical urban area. *Fresenius Environmental Bulletin*, 27(12), 9617-9625.
38. **Pirniya, M. (1999).** *İran İslam Mimarisi*. Tahran Üniversitesi Yayınları, Tahran.
39. **Pirnia, M. K. (2004).** *Introduction to Islamic Architecture of Iran*. Compiled by G. H. Memarian, Tehran: Iran University of Science and Technology.
40. **Pirnia, M. K. (2005).** *Stylistics of Iranian Architecture*. In G. H. Memarian, Tehran: Soroush-e Danesh Publication.
41. **Soflaei, F., Shokouhian, M., Shemirani, S. M. M. (2016).** Investigation of Iranian traditional courtyard as passive cooling strategy (a field study on BS climate), *International Journal of Sustainable Built Environment*, 5(1), 99-113.
42. **Pouya, S., Demirel, Ö. (2016).** İran bahçe sanatının ve tasarım özelliklerinin araştırılması. *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 17(1), 96-105.
43. **Qobadian, W. (2010).** *A Climatic Survey on Traditional Buildings of Iran*. Tehran: Tehran University Press.
44. **Sadoughianzadeh, M. (2013).** Gender structure and spatial organization: Iranian traditional space. *Sage Open*, 3(4), 1-12.
45. **Tandoğan, E. (2011).** Kütahya- Çavdarhisar Aizanoi Arkeolojik Sit Alanının Peyzaj Mimarlığı ve Turizm Açısından Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Ankara, 127 s.
46. **TDK (2019).** Büyük Türkçe Sözlük. <http://tdkterim.gov.tr> (Erişim Tarihi: 17.03.2019).
47. **URL-1 (2011).** Ülke Profili: İran, <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profilu/ulke-profilu-iran> (17.03.2019).
48. **URL-2 (2010).** İran devrimlerinin başladığı şehir. <https://tarihtenbirsayfa.wordpress.com> (17.03.2019).
49. **URL-3 (2009).** Iran-climate-map.svg <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=6781276> (17.03.2019).
50. **URL-4 (2019).** <https://www.arshinparvaz.com/>(17.03.2019).
51. **URL-5 (2019).** Masuleh. <https://arian-tour.com/gallery/view-photo/86/581.html> (14.10.2019)
52. **URL-6 (2019).** <https://www.cazkolik.com/resimler/genel/GuzinYalin099.jpg> (14.10.2019)
53. **URL-7 (2019).** <http://higerdecor.com/>(11.10.2019)
54. **URL-8 (2019).** <http://www.persiatour.jp/welcome-to-iran/yazd/> (13.10.2019)
55. **URL-9 (2019).** <https://www.top-travel.ir/>(14.10.2019)
56. **URL-10 (2016).** Beautiful Places to Visit in Iran. <http://hometowniran.blogspot.com/2016/05/beautiful-places-to-visit-in-iran.html> (14.10.2019)
57. **Wilber, N. D. (1979).** *Persian Gardens and Garden Pavilions*. Dumbarton Oaks, Washington.